

*І. Є. Гулак,
учитель української мови та літератури,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,
старший учитель Житомирської ЗОШ № 33
I-III ступенів*

Шляхи формування комунікативної компетентності учнів у процесі вивчення української мови і літератури

Мета – з'ясувати теоретичні засади формування комунікативної компетентності учнів в умовах діяльнісного підходу у процесі навчання української мови і літератури, теоретично обґрунтувати систему методів і прийомів, які сприяють розвитку комунікативної компетентності на уроках української мови і літератури.

Об'єктом дослідження є процес викладання української мови й літератури.

Предмет дослідження – формування комунікативної компетентності в умовах діяльнісного підходу під час навчання української мови й літератури.

Апробація результатів здійснювалася в ході організації навчального процесу на уроках української мови й літератури Житомирської ЗОШ № 33, обговорювалася на методичних об'єднаннях, творчих групах вказаного закладу.

У зв'язку з цим вироблення комунікативної компетентності засобами української мови як рідної та української літератури набуває особливого суспільного й особистісного значення, а тому потребує цілеспрямованого вивчення та глибокого наукового осмислення.

Збільшення ролі мовної комунікації в сучасному суспільстві, зростання інтересу до міжособистісного спілкування, посилення вимог до якості комунікативної підготовки учнів засобами української мови зумовило актуальність проблеми формування комунікативної компетентності учнів.

Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти виділяє основні компетентності та підходи до навчання. Підходів три: компетентнісний, діяльнісний, особистісно орієнтований [8]. Серед компетентностей важлива роль належить комунікативній.

У даній статті зосереджусь на ролі технології критичного мислення, гри та інтерактивних (групових) методах роботи. Оскільки вони є ефективними в процесі формування комунікативної компетентності учнів на уроках української мови та літератури, передбачають моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, які сприяють закріпленню вмінь і навичок, створюють атмосферу співробітництва і взаємодії, передбачають сукупність послідовних дій учителя й учнів, обов'язкових видів діяльності, що виконує учень як суб'єкт діяльності.

Розділ 1. Теоретичні засади формування комунікативної компетентності учнів в умовах діяльнісного підходу у процесі навчання української мови й літератури

Поняття «компетентність» не є новим ні в зарубіжній, ні у вітчизняній психолого-педагогічній науці. Так, уже в 80-х рр. ХХ ст. ідея і термін «компетентність» широко використовувались у США та деяких країнах Європи. Саме поняття «компетентність» виникло в процесі вивчення досвіду роботи провідних учителів США. Уже тоді було здійснено спробу використати термін «компетентність» у значенні «освітній результат діяльності учня».

Протягом останніх десятиліть на межі ХХ–ХХІ ст. поняття «компетентність» стало все більше виходити на загальнодидактичний, загальнопедагогічний і методологічний рівні.

Посилена увага до цього поняття зумовлена також рекомендаціями Ради Європи, що стосуються оновлення освіти. Остання визначила компетентність як мету і результат освітнього процесу.

Протягом життя людина має можливість постійно вдосконалювати власні компетенції, розвивати їх, доповнювати. За дослідженням С. Карамана, компетенції починають формуватися від народження дитини і під час пізнання нею реальних об'єктів дійсності [13, с.13-14].

До закінчення школи в учня мають бути сформовані всі основні компетентності. Потім вони будуть лише розвиватися, як стверджує П. Біблів [1, с. 18].

Комунікативна компетентність – це категорія, яка своїм змістом зорієнтована безпосередньо на практичний аспект навчання мови. Більше того, вона визначає домінуючу спрямованість навчального процесу. Ця категорія характеризується поліфакторністю своїх складників, що утруднює теорію її осмислення і не дає змоги дійти висновку щодо єдиного визначення цього поняття.

Уміння, що використовує людина в процесі своєї мовленнєвої діяльності, як стверджує М. І. Пентилюк, називаються комунікативними вміннями, що ґрунтується на чіткому усвідомленні дії, її складу, структури [18].

С. Єрмоленко до комунікативних залучає вміння слухати (розуміти мовлення у звуковому оформленні), уміння говорити (висловлюватися в усній формі), уміння читати (розуміти мовлення в його графічному оформленні), уміння писати (висловлювати думки в письмовій формі) [10, С. 42– 46].

Визначена чинною програмою з української мови мета навчання полягає у формуванні національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка володіє вміннями і навичками вільно, комунікативно доцільно користується засобами української мови – її стилями, типами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності [25]. Тобто поставлена перед уроками мета покликана забезпечити розвиток в учнів комунікативної компетентності.

У програмі виділено для реалізації комунікативної компетентності такі завдання в навчанні української мови:

- виховання стійкої мотивації і свідомого прагнення до вивчення української мови;
- формування в учнів компетентностей доцільно й виправдано користуватися всіма засобами мови в життєвих ситуаціях і сферах спілкування, дотримуючись норм українського етикету;
- ознайомлення з мовною системою і формування на її основі базових лексичних, граматичних, стилістичних, орфоепічних умінь і навичок;
- формування вмінь розрізняти, аналізувати, класифікувати мовні факти, оцінювати їх з погляду нормативності, відповідності ситуації та сфери спілкування, здійснювати пошук інформації, самостійно створювати висловлювання різних типів, стилів і жанрів мовлення.

Про переорієнтування української освіти свідчить, зокрема, зміст чинного Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, що ґрунтується на засадах особистісно орієнтованого, компетентнісного і діяльнісного підходів [8].

Важливо з'ясувати суть поняття «підхід до навчання», щоб уникнути довільного його тлумачення й мішанини термінів.

Словники й енциклопедії не містять такої лексикографічної одиниці, як «підхід до навчання», водночас кількість самих підходів обчислюється десятками.

Наявність великої кількості підходів пояснюється передусім багатозначністю цього поняття.

Аналіз, здійснений С. Омельчуком [20, с. 27], підтверджує, що підхід до навчання – це загальна концептуальна позиція, що визначає системну організацію й самоорганізацію освітнього процесу, домінуючу ознаку, роль, статус та особливості взаємодії всіх компонентів його відповідно до конкретних навчальних і виховних цілей.

За визначенням дидактиків В. Краєвського і А. Хутірського, існують два принципово відмінні підходи до освіти, кожний із яких базується на певному розумінні людини. По-перше, це образ формувальної педагогіки «людина – глина». У цьому випадку людина ніби не має своєї первинної сутності («чистий аркуш») і є матеріалом для педагогічної роботи. По-друге, це образ розвивальної педагогіки, коли «людина – насіння». У цьому випадку в процесі освіти відбувається «освічування» людини, розвиток потенційних характеристик її, закладених у неї первинно й зреалізованих залежно від створеного середовища [14, с. 31].

Для усвідомлення суті діяльнісного підходу необхідно з'ясувати значення ключових понять, а саме: «дія», «діяльність», і відношення між ними. Термін «діяльність» вважають не лише психологічним, а й соціальним, і політичним, і культурним, і філософським, що підтверджує важливість його. За визначенням психологів, діяльність – це «цілеспрямований процес, що передбачає перехід від мети, задуму до образу бажаного результату» [12, с. 7].

Суть діяльнісного підходу визначають по-різному: як сукупність освітніх технологій чи методичних прийомів, як свого роду філософію, методологічну базу розвивального навчання, як освітню концепцію, що

спирається на суб'єктну діяльність учня. Найбільш відповідним вважаємо розуміння його як спрямування навчально-виховного процесу на оволодіння різними видами діяльності, у процесі якої учні здобувають знання, набувають діяльнісного досвіду, формують навички взаємодії зі світом, суспільством, іншими людьми, як зазначає Н. Голуб [6].

Особливості діяльнісного підходу, функції суб'єктів навчально-виховного процесу подаємо у таблицях 1–2.

Таблиця 1

Особливості діяльнісного підходу до навчання

<p>Діяльнісний підхід – спрямування навчально-виховного процесу на оволодіння різними видами діяльності, у процесі якої учні здобувають знання, набувають діяльнісного досвіду, формують навички взаємодії зі світом, суспільством, іншими людьми</p>
<p>Ключові слова: дія, діяльність, регулятивні дії, логічні дії, загальнонавчальні дії, співдія, загальнонавчальна діяльність, навчальна діяльність, пізнавальна діяльність, мовленнєва діяльність, суб'єктна діяльність, перетворювальна діяльність, самостійна самоосвітня діяльність, провідна діяльність, рефлексія, оцінювання, навчальне завдання та ін.</p>
<p>Мета – навчити учнів бути суб'єктом своєї діяльності (ставити цілі, розв'язувати завдання, відповідати за результат), володіти різними видами діяльності, завдяки яким вони зможуть організувати власний навчальний простір і досягати бажаних результатів.</p>
<p>Виразні процесуальні ознаки: діалогічна цілісність: особистість учня – особистість учителя; навчати діяльності – це передусім робити її мотивованою, навчати учнів цілевизначення й знаходження шляхів і засобів досягнення цілей, формувати вміння контролювати й оцінювати себе; діяльно-комунікативна активність учнів; проектування індивідуальних досягнень учнів в усіх видах діяльності, сенситивних їхньому розвитку.</p>

Таблиця 2

Функції суб'єктів освітнього процесу

Суб'єкти навчально-виховного процесу:

<p>Учитель:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● забезпечує організацію навчальної діяльності; ● формулює цілі; ● проектує навчальну діяльність; ● планує навчальне співробітництво з учнями; ● ініціює, стимулює пошук ідей, інформації; ● координує й коригує діяльність учнів; 	<p>Учень:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● переорієнтовує свою роль і позицію в навчальному процесі з «мене навчають» на «я вчуся»; ● формулює цілі; усвідомлює, як конкретні знання «вмуровані» в конкретну діяльність; ● має стійку мотивацію; ● володіє конкретними діями, операціями (аналізую, уявляю, застосовую, виявляю, порівнюю, узагальнюю, вибираю та ін.);
--	--

<ul style="list-style-type: none"> ● відкриває перед учнем весь спектр можливостей; ● створює настанови на вільний, але відповідальний і обґрунтований вибір тієї чи іншої можливості (або знаходження можливостей) 	<ul style="list-style-type: none"> ● прогнозує результати навчальної діяльності; ● здійснює самоконтроль і самооцінювання
---	---

Учителів важливо усвідомити, на чому має бути зосереджена увага на уроці, аби він мав дієвий характер, уписувався в систему діяльнісного підходу.

Цей підхід, за висновками психологів, пов'язаний іще з одним важливим положенням: щоб забезпечити самостійну творчу діяльність кожного учня, щоб навчити його розумових дій, потрібно рухатися від зовнішніх, практичних, матеріальних дій «усередину», до дій внутрішніх, теоретичних, ідеальних.

Безліч проблем у шкільній практиці навчання української мови, недостатня сформованість комунікативних умінь та навичок, слабка мотивація навчання мови роблять питання формування комунікативної компетентності актуальним. Комунікативна спрямованість у методиці викладання мови дає змогу реалізувати ціннісний, розвивальний і виховний аспекти української мови як навчального предмета, різні завдання комунікативного характеру – контролювати власне висловлювання [23, с. 2].

Щодо української мови, то вивчення цього предмета передбачено здійснювати за трьома змістовими лініями, які покликані забезпечити формування трьох компонентів комунікативної компетенції: мовного, мовленнєвого і соціокультурного.

До мовного компонента слід віднести розуміння значення слів, що складають лексичну основу мови і знання правил їх сполучення, а також умінь будувати різні за метою і структурою речення. Мовленнєвий компонент проявляється в умінні використовувати мовні засоби для розуміння тексту і побудови усних і письмових зв'язних висловлювань. Соціокультурний компонент передбачає вміння орієнтуватися в соціальних ситуаціях, визначати особистісні якості.

Усе нові й нові корективи вносить сьогодення до вимог, які ставляться суспільством перед молодістю, яка починає самостійне життя, а від педагога вимагає навчити школярів здобувати знання, що допоможуть жити й працювати разом. На досягнення саме цієї мети спрямована технологія розвитку критичного мислення, яка ґрунтується на інтерактивній взаємодії, виключає домінування одного учасника над іншим, тому є достатньо ефективною для формування комунікативної компетентності учнів. Використання технології критичного мислення передбачає вміння ставити запитання й шукати відповіді, застосовувати набуті знання для розв'язання завдань та проблем, обговорювати ідеї гідно й конструктивно та чути один одного.

Технологію критичного мислення можна використовувати на будь-якому етапі уроку мови, але діти мають повірити, що їхні думки цінні, і тільки

тоді вони відповідатимуть за власні переконання, і мовлення їхнє буде відвертим і правильним. На початковому етапі уроку доцільно застосовувати такі форми роботи, які сприятимуть актуалізації опорних знань і налаштуватимуть на роботу: асоціювання; припущення на основі малюнків; теоретична розминка; лексична хвилинка. Якщо на початку уроку визначаються цілі та ставляться проблемні завдання, то на основному етапі заняття варто застосовувати такі прийоми у роботі, які дозволили б із мінімуму витраченого часу отримати максимум результатів (відповідей, навичок). Тому доречно надавати перевагу таким формам роботи: «знайди невідоме»; групова робота; порівняння; читання з маркуванням тексту; завдання на встановлення відповідності; метод дослідження. На завершальному етапі уроку учні додають здобуті знання до вже наявних, маючи можливість обмінятися думками, висловити власні враження, оцінити роботу. Тому виправдовують себе такі прийоми: «незакінчене речення»; Я-редактор; твір-п'ятихвилинка; міні-тест. Оцінюючи навчальні досягнення учнів, можна використати яскраві картки-тварини, де кожна картка має свою балову цінність.

Вважаємо, що технологія критичного мислення є ефективною в процесі формування комунікативної компетентності учнів на уроках української мови, бо передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, які сприяють закріпленню навичок і вмінь, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії. Але добирати й використовувати різноманітні види робіт слід, урахувавши зміст і мету уроку, а в нашому випадку – формування в школярів комунікативної компетенції.

Розвитку комунікативної компетентності також сприяє гра. Про її важливість у навчанні та вихованні неодноразово говорили ще такі педагоги, як Я. Коменський, П. Лесгафт, К. Ушинський. Гра в школі – один з дієвих засобів розумового розвитку учнів та їх виховання. Всюди, де панує гра, немає нудоти, одноманітності. А. Макаренко вказував на те, що гра в житті дитини має те саме значення, яке в дорослого має діяльність, робота, служба. Яка дитина в грі, такою вона буде і в роботі, коли виросте. К. Ушинський стверджував, що в ігровій діяльності діти шукають не тільки насолодження, але й прагнуть до самоствердження через цікаве й важливе для них заняття. У грі дитина прагне жити, відчувати та діяти. Дослідник ігрової діяльності школярів С. Шмаков справедливо наголошував, що гра – найважливіша універсальна сфера «самозвеличення» дитини, у якій відбуваються могутні процеси «само»: самонатхнення, самоперевірки, самопізнання, самовизначення, самовираження й самореабілітації. Гра, на думку вченого, є сукупністю способів взаємодії дитини зі світом пізнання й відкриття, а також знаходження свого місця в ньому [28, с. 18].

Проблема використання гри є актуальною для навчання української мови в основній школі. І. Підласий трактує мовну гру як спеціально створені ситуації, що моделюють реальність, із яких учням пропонується знайти вихід. А. Нісімчук наголошує на використанні ігрових елементів на уроках української мови, що великою мірою забезпечує його проведення відповідно

до найсучасніших загальнопедагогічних, психологічних і дидактичних вимог, адже гра враховує вікові та індивідуальні особливості учнів [19, с. 84–85].

Уроки мови передусім спрямовані на формування мовної та мовленнєвої компетентності дітей, розвиток комунікативних, творчих здібностей, уміння створювати оригінальні усні й письмові висловлювання в будь-якій формі, користуючись фонетичним, лексичним, стилістичним, граматичним багатством рідної мови. Так, наприклад, розпочинаючи вивчення теми «Лексикологія» в 5 класі, можна провести урок-подорож з метою зацікавлення учнів, розвитку їхньої уяви, мислення, комунікативних здібностей. Під час пояснення нового матеріалу доречним буде використання такого виду гри, як кросворд.

Наведемо приклади мовних змагань для учнів 5-х класів, розроблені на основі інтелектуальних ігор Федоренка В. Л. [26], які можна застосовувати на етапі закріплення вивченого матеріалу з метою розвитку мовленнєво-комунікативних умінь школярів.

«Дуель» – гра розширює словниковий запас учнів, збагачує його власне українськими лексемами, значно підносить культуру мовлення школярів.

Правила гри: учитель наводить слова російською мовою / фразеологізми з уживанням помилок, почергово адресуючи їх учням; їхнє завдання – чимшвидше пригадати й назвати український відповідник до цього слова. Використовуючи подані слова, скласти невелике висловлювання, уявивши, що ви прийшли: до шкільної бібліотеки, до книгарні, на засідання мовного гуртка. Переможцем вважається той, хто правильно виконає всі завдання вчителя, використає у своїй розповіді більше слів.

Завдання для гри: жильє – оселя, земляника – суниця, иметь – мати, крестьянин – селянин, наводнение – повінь, небосклон – небосхил, опушка – узлісся, отменить – скасувати, охота – полювання, посвященный – посвячений, учебный – навчальний, свободный – вільний, незалежний, самостійний; бить баклуши – бити байдики, больное место – вразливе місце, бросаться в глаза – впадати у вічі, вообразить о себе – високо нестися, встать поперек горла – стати кісткою в горлі, горд как павлин – пишається як пава, дело плохо – кепська справа, заговаривать зубы – забивати баки, куда глаза глядят – світ за очі, не хватило терпения – терпець увірвався, строить глазки – пускати бісики, грати (прясти, стригти, стріляти) очима.

«Ідентифікація слова» – гра дає змогу поповнити словниковий запас учнів, зміцнити навички роботи зі словом, а також сприяє виробленню уваги до слова й уміння швидко орієнтуватися в лексичному матеріалі.

Правила гри: учні отримують аркуші, на яких віддруковано певні слова та їхні можливі тлумачення. Завдання учня - ідентифікація цих слів, розпізнавання шляхом добору визначень, синонімів, відповідників. З'ясувавши значення слів, створити синонімічний ряд й ввести слова-синоніми в діалог «Розкажи мені». Перемагає той, хто правильно розпізнає всі слова та якнайбільше слів з синонімічного ряду використає в діалозі.

«Одним словом» – гра розширює словниковий запас учнів, розвиваються навички синтезу, аналізу, зіставлення мовних явищ.

Можемо стверджувати, що в системі сучасного навчання ігрові технології посідають чільне місце. Навчальна гра ефективно сприяє розвитку комунікативної компетентності школярів, що є головною метою стандартизованої мовної освіти. Ігрова діяльність найбільш удадо й результативно розкріпачує учня, знімає його скутість, бо ж помилки, яких він припускається під час гри, не дошкуляють так сильно, як під час звичайних вправ. До того ж учитель у грі не контролер, а гравець або ведучий, що додатково полегшує налагодження спілкування на уроці.

Інтерактивне навчання також сприяє розвитку комунікативної компетентності учнів.

Основні положення інтеракціонізму зводяться до того, що становлення особистості відбувається під час спілкування, взаємодії людей між собою, їхньої комунікації.

Сучасні теоретичні дослідження вчених і практична діяльність педагогів розширили межі застосування і трактування групової роботи. Тому в певному сенсі комунікативно-діалогічне та інтерактивне навчання є своєрідними різновидами групової діяльності.

О.І. Пометун неодноразово підкреслювала, що навчання в малих групах – це співпраця, яка має діалогічний характер. Успіх кожного члена групи залежить як від його особистих зусиль, так і від внеску його товаришів [22, с. 26].

Таким чином, інтерактивне навчання – це співнавчання, взаємонавчання (кооперативне, групове, навчання у співпраці), де і учень, і вчитель є рівноправними суб'єктами. Його мета – створення умов для навчальної взаємодії учнів, отримання ними у співпраці колективного інтелектуального продукту й відповідного досвіду пізнавальної діяльності. Отже, суть групового (інтерактивного) навчання полягає в тому, що практично кожен учень є активним учасником, суб'єктом процесу пізнання, який відбувається у комунікативній взаємодії, співробітництві, в атмосфері доброзичливості і взаємної підтримки. Учитель, реалізуючи комунікативний та діяльнісний підходи, активно використовує групові та інтерактивні методи навчання, створює необхідні умови на кожному уроці для комунікації, діалогу, дискусії.

Аналіз групового навчання з погляду діяльнісного підходу дає підстави для такого узагальнення: групові технології – це структурований елемент навчального процесу, що передбачає сукупність послідовних дій учителя й учнів та набір обов'язкових видів діяльності, що виконує учень як суб'єкт навчання, тобто це певний алгоритм, порядок виконання дій (функцій).

Щодо застосування інтерактивних методів на уроках української літератури, цінними є настанови Є.А. Пасічника. У монографії «Українська література в школі» учений наголошує, що аналіз художнього твору слід здійснювати так, щоб постійно підтримувати в учнів інтерес до нього як виду мистецтва, практикувати різні види роботи, розраховані на індивідуальне, групове і колективне виконання. Якщо на матеріалі художніх образів можна обговорювати якісь важливі життєві проблеми, то їх аналіз методист радить проводити у формі диспуту, що відкриває перед учнями широкий простір для

роздумів, розвиває творче мислення, вчить висловлювати й обґрунтовувати свої думки та погляди. Визнаючи важливість проблемного навчання, Є.А. Пасічник застерігає, що постановка проблемних запитань на уроках літератури повинна бути педагогічно виправданою. А оскільки проблемність слугує у навчальному процесі засобом активізації учнів, то дискусія має сприяти збагаченню учнів літературними знаннями, допомагати глибше проникнути в художній твір, осмислити художні образи. Та щоб забезпечити ефективність навчання, повноцінність уроку літератури, необхідно поєднувати репродуктивну і пошукову діяльність. Учень не повинен бути пасивною фігурою навчального процесу, його треба навчити мислити, спостерігати, досліджувати, аналізувати [21, с. 110; с. 135–136].

Учням слід пропонувати різні за складністю і змістом групові завдання, які допомагають розкрити глибокий, часом неповторний світ письменника, критично й з розумінням поставитися до вибору літературного героя, зрозуміти людей та себе. Наприклад: розкрити зміст філософської ідеї Г. Сковороди: «Серце – джерело думок і бажань... його необхідно тримати в чистоті»; підготуватися до рольової гри «Перевтілення» (за повістю Г. Квітки-Основ'яненка «Маруся»); після вивчення повісті Тараса Шевченка «Музикант», головний герой якої виголошує такі слова: «Я страшенно люблю дивитися на щасливих людей, і, по-моєму, немає прекраснішого, немає чарівнішого видовища, як образ щасливої людини», – спробувати обґрунтувати, що таке щастя для поета і для кожного з вас особисто (9 клас); обговорити проблемне питання: «Ким був для України Іван Виговський – зрадником чи захисником?» (за романом І. Нечуя-Левицького «Гетьман Іван Виговський»); написати лист одному з героїв роману Ю. Яновського «Вершники»; охарактеризувати процес підкорення міста Степаном Радченком, чи однаково щасливим почував себе герой роману В. Підмогильного «Місто», споглядаючи красу природи й міста; підготувати запитання для проведення прес- конференції за змістом новели Г.Тютюнника «Три зозулі з поклоном» (11 клас).

Комунікативні здібності школярів розвиваються і вдосконалюються під час диспутів. Наприклад, на уроках української літератури в 9 класі проводимо дискусію «Шевченко – геній, пророк, людина». Проведений захід показав, що сучасній молоді цікава ця тема. Шевченко для сучасних українців – це не лише вірші Кобзаря, що вивчаються у школі, а й надії, якими ми живемо сьогодні, із яких черпаємо життєві сили, любов до України. Він дарував вічність українському слову, передбачив наше майбутнє відродження. Його твори – це не лише спогади про славетне минуле України, коли козаки «панували, добували і славу, і волю». На думку сучасних учнів, найбільшим досягненням Тараса Григоровича є те, що він зміг у серцях українців відродити почуття національної й людської гідності, дати їм віру у власні сили, своєю творчістю оберігав: «Я на сторожі біля них поставлю Слово»... Школярі вважають, що Великий Кобзар акумулював, духовно переплавив, врятував від забуття весь морально-етичний досвід української нації, спонукав вдумливо вивчати свою

національну історію, не обдурюючи самих себе і не порушуючи спадкоємність духовної культури українського народу.

Тож, викладаючи літературу, слід дбати не лише про зміст навчання, а й про комунікативний його аспект, який є могутнім резервом у спілкуванні всіх учасників навчального процесу. Саме в дискусії виявляються інтереси учнів, їхні потреби, мета життєдіяльності.

Оскільки групова діяльність від початку її організації і до презентації результатів будується на спільних діях і спілкуванні, то створюється дружня атмосфера, в якій учні вільно висловлюють власні думки, сприймають ідеї інших членів групи, підтримують їх і самі звертаються по допомогу до товаришів. Таким чином, у процесі групової діяльності формується соціально-комунікативна активність, вибудовується позиція життєдіяльності, відбувається розвиток необхідних соціальних навичок: взаємодії та взаємодопомоги, самооцінки та взаємооцінки, що є основою формування життєвих компетентностей. Саме ці функції забезпечують належний рівень літературної освіти, особистісно діяльну основу навчання і розвиток комунікативних умінь, навичок, культури спілкування. У такій атмосфері взаємозацікавленості навіть «слабкі» учні не комплексуватимуть, братимуть активну участь в обговоренні, зможуть зробити внесок у загальну справу, реалізувавшись як повноправні члени групи. Неабияка цінність такого співробітництва й у формуванні комунікативної розкритості, відкритості у виявленні почуттів та емоцій, здатності до креативної діяльності.

Використання групових та інтерактивних методів навчання є одним із результативних шляхів впровадження комунікативного та діяльсного підходів на уроках української літератури, які акцентують увагу на навчанні у співпраці, спілкуванні, партнерстві, становленні активної суб'єктної позиції у навчанні, застосуванні здобутих знань у практичних ситуаціях.

Отже, технологія критичного мислення є ефективною у формуванні комунікативної компетентності учнів на уроках української мови й літератури, бо моделює життєві ситуації, а використання в ній рольових ігор, інтерактивних технологій сприяє засвоєнню навичок і вмінь, виробленню цінностей, створенню атмосфери партнерства, співробітництва, взаємодії.

Інтерактивні методи позначаються і на формуванні мотивації вивчення предмета, підвищенні внутрішнього позитивного ставлення до навчання, розвитку мислительних операцій (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння), творчої активності й самостійності, інтелектуальних здібностей учнів, їхньої здатності розуміти проблеми, критично мислити і приймати рішення.

В організації методики формування мовної особистості, яка володіє здатністю ефективного спілкування засобами української мови, доцільно спиратися на систему комунікативних методів навчання, що передбачають когнітивні, інтерпретаційні, моделювальні та інтерактивні дії. Перспективними є подальші дослідження психолого-педагогічних умов впровадження інформаційно-комунікативних технологій з метою формування комунікативної компетентності учнів на уроках української мови й літератури.

Висновки

Опрацювавши дослідження науковців та основні документи про освіту, можемо дійти висновків:

- 1) у терміносистемі немає однозначних визначень термінів «комунікативність», «комунікація», «підхід до навчання». Нерідко запуск у вжиток нового терміна здійснюється без усвідомлення його місця в ієрархії термінів. Наприклад, як взаємозамінювані часто вживаються слова «підхід» і «тип навчання», різноманітні назви компетентностей і підходів;
- 2) хоча вектор компетентнісного підходу передусім орієнтований на досягнення певних результатів, набуття важливих компетентностей, що формуються в процесі навчання, вектор діяльнісного спрямований на організацію процесу навчання. Їхній взаємозв'язок очевидний: оволодіння компетентностями, комунікативною в тому числі, неможливий без освоєння способів діяльності;
- 3) технологія критичного мислення є ефективною в процесі формування комунікативної компетентності учнів на уроках української мови і літератури. Комунікативні методи дають змогу учням набувати інформаційно-комунікативного досвіду, оволодівати різними комунікативними стратегіями, тобто цілеспрямовано організованими й керованими лініями поведінки щодо виконання комунікативних завдань, – рецептивними стратегіями в умовах аудіювання, читання, продуктивними стратегіями, пов'язаними з логічним мисленням, інтерактивними стратегіями звернення за допомогою, розподілу ролей, досягнення взаєморозуміння в діалозі. Відповідні методи навчання дають змогу формувати готовність до виконання різних комунікативних ролей у суспільстві;
- 4) навчальна гра ефективно сприяє розвитку комунікативної компетентності школярів. Ігрова діяльність як модель справжнього життя створює умови для набування знань і навичок, необхідних у майбутньому, способів їх досягнення. Ефективне опанування знань у процесі гри відбувається в практичній діяльності через активізацію пам'яті, уваги. Учні навчаються граючись, а вчитель бере участь у грі як партнер, що сприяє створенню позитивної психологічної атмосфери на уроці;
- 5) групова та інтерактивна діяльність на уроках української мови та літератури спрямовується перш за все на розвиток інтелектуальних та комунікативних здібностей учнів, пам'яті та критичного мислення, творчої уяви та емоційності, а також здатності до саморозвитку, самовдосконалення, самовираження. Використання інтерактивних методів є одним із результативних шляхів впровадження комунікативного та діяльнісного підходів на уроках української мови і літератури, які акцентують увагу на навчанні у співпраці, спілкуванні, партнерстві, становленні активної суб'єктної позиції в навчанні, застосуванні набутих знань в практичних ситуаціях;
- 6) потребують подальшого упорядкування і вивчення терміни «компетентність», «компетенція», «комунікативна компетентність», «підходи

до навчання» як взаємопов'язані і такі, що доповнюють один одного, та активнішого впровадження новітні розробки, що сприяють розвиткові ключових компетентностей.

Список використаних джерел і літератури

1. Біблів П. В. Виховний потенціал рідної мови у формуванні мовленнєвої культури / П. В. Біблів // Національне виховання: регіональний аспект. – Полтава, 1995. – С. 16–19.
2. Голуб Н. Б. Підходи до навчання української мови в основній школі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lib.iitta.gov.ua/9509/1/Голуб%20_3_.pdf
3. Гудзик И. Ф. Компетентностно ориентированное обучение русскому языку в начальных классах (в школах с украинским языком обучения) / И. Ф. Гудзик. – Чернівці: Вид. дім. «Букрек», - 2007. – 496с.
4. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п>
5. Элькоин Д. Б. Детская психология: учебн. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Д. Б. Элькоин; ред.-сост. Б. Д. Элькоин. – 4-е издание, - М.: Изд. центр «Академия», 2007 – 384с.
6. Єрмоленко С. Я. Формування комунікативної компетенції у лінгводидактиці / С. Я. Єрмоленко // Українська мова і література в школі. – 2007.– № 3. – С 42–46.
7. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання / Уклад. Л. В. Мацько. – К., Ленвіт. – 2003. – 261с.
8. Иванов Д. А. Экспертиза в образовании: учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / Д. А. Иванов. – М.: Академия, 2008. – 336 с.
9. Караман С. М. Методика української мови в гімназії: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти / С. М. Караман. – К: , Довіра.– 2000. – 186 с.
10. Краевский В. В. Основы обучения. Дидактика и методика: учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. В. Краевский, А. В. Хуторской. – М.: Академия, 2007. – 352с.
11. Кучерук О. А. Лінгводидактичні засади формування комунікативної компетентності учнів основної школи / Кучерук О. А. // Вісник Прикарпатського університету. – 2013. – Випуск XLIX. – С. 184–189 (Серія: Педагогіка).
12. Львов М. Ф. Основы теории речи: учеб. пособие / Львов М. Ф. – М: Академия, 2002. – 248с.
13. Макашова Ю. Формування комунікативної літературної компетенції через використання технології розвитку критичного мислення учнів: Розробки уроків / Ю. Макашова // Українська мова й література у середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2011. – № 9. – С. 57–64.

14. Методика викладання української мови в середніх освітніх закладах / За редакцією М. І. Пентиліук. – К., 2004. – 236 с.
15. Нісімчук А. С. Сучасні педагогічні технології: Навчальний посібник / А. С. Нісімчук, О. С. Падалка, О. Т. Шпак. – К.: Просвіта. – 2000. – 368с.
16. Омельчук С. «Підхід до навчання» як базова категорія сучасної лінгвістичної науки / С.Омельчук // Українська мова і література в школі. – 2013. – № 2. – С. 27
17. Пасічник Є. А. Українська література в школі.– К.: Рад. школа, 1983. – 319с.
18. Пометун О. І. та ін. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – К.; АСК., 2005. – 197 с.
19. Федоренко В. Л. Енциклопедія інтелектуальних ігор на уроках української мови / В. Л. Федоренко.– Х.: Основа, 2008.– 424 с.
20. Философский энциклопедический словарь / Гл. Редак. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 840с.
Шмаков С. А. Игры учащихся – феномен культуры / С. А. Шмаков. – М.: Новая школа, 1994. – 240 с.